Ryszard Balicki¹

Geneza republikańskiej głowy państwa w Polsce²

Słowa kluczowe: monarchia, republika, ustrój, II RP, prezydent, głowa państwa

Keywords: monarchy, republic, form of government, 2nd Polish Republic, president, Head of State

Streszczenie

Artykuł przedstawia genezę republikańskiej głowy państwa w Polsce po I wojnie światowej (do uchwalenia Konstytucji marcowej). Był to szczególnie istotny moment, w którym dokonał się wybór formy ustrojowej odbudowywanego państwa polskiego. Autor zwraca uwagę na istotny związek dziejących się w czasie I wojny światowej wydarzeń historycznych, w tym zwłaszcza zmian ustrojowych zachodzących w państwach zaborczych na decyzję o wyborze republikańskiej drogi ustrojowej.

Summary

Genesis of the republican Head of the State in Poland

The article presents the genesis of the republican Head of State in Poland after the First World War (until the adoption of the March Constitution). It was a particularly important moment when the election of the form of government of the Polish State being rebuilt took place. The Author draws attention to the significant relationship between

¹ Autor jest doktorem nauk prawnych w Katedrze Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. E-mail: balicki@prawo.uni.wroc.pl.

² Artykuł jest zmodyfikowaną wersją referatu wygłoszonego na XIII Seminarium Badaczy Prawa Konstytucyjnego „Ślepe ścieżki ewolucji polskiego systemu konstytucyjnego”, Janów Lubelski, 13–15 kwietnia 2016 r.

historical events taking place during the First World War, including especially political changes happening in the partitioning states influencing the decision for choosing the republican path.

I.

Pojawienie się w polskim systemie prawnym urzędu prezydenta jest – w oczywisty sposób – ściśle związane z wyborem republikańskiego modelu ustrojowego dla nowo tworzonego państwa. Jednak warto postawić sobie pytanie czy odrodzone państwo polskie musiało być republiką? Dlaczego Polska w 1918 r. nie został monarchią? Powodów pewnie było wiele i były bardzo zróżnicowane. Jednak szczególnie istotny wydaje się jeden – *Zeitgeist*, ów duch dziejów, który krążył wówczas nad Europą³. Koniec I wojny światowej był czasem kiedy monarchie znikwały z mapy świata i brak było chęci aby nowe powstawały. W 1917 r. upadła dynastia Romanowów⁴, a w 1918 r. swoją władzę stracili austriaccy Habsburgowie i niemieccy Hohenzollernowie⁵. W świecie wielkiej polityki ustrojowej dokonywała się przemiana, którą Hans-Hermann Hoppe określił jako „przejście od systemu austriackiego do systemu amerykańskiego”⁶. Nie tylko upadały monarchie, a w ich miejsce powstawały nowe państwa republikańskie, ale również władza pozostających koronowanych głów państw sprowadzana była stopniowo do funkcji

³ O polskim duchu dziejów na przestrzeni wieków, o wzroście i upadku wielkiego państwa oraz o podstawowym celu podejmowanych trudów, którym była „wolność, wszechstronna, pełna, doprowadzona do najszerzych możliwych granic, wolność, miarkowana jedynie nakazem ograniczania własnych pragnień bezpieczeństwem i swoboda poruszania się drugich” pięknie napisał A. Chołoniewski (Idem, *Duch dziejów Polski*, wydanie drugie przejrane i rozszerzone, Kraków 1918, s. 189).

⁴ R. Pipes, *Rewolucja rosyjska*, Warszawa 2006, s. 286 i n.

⁵ F. Mitterrand, *Podcięte skrzydła: upadek dynastii Habsburgów, Hohenzollernów i Romanowów*, Poznań 1999, *passim*.

⁶ H.-H. Hoppe, *Demokracja – bóg, który zawiódł. Ekonomia i polityka demokracji, monarchii i ładu naturalnego*, Warszawa 2010, s. 3 i nast. http://mises.pl/pliki/upload/HHH_fragmenty.pdf (20.06.2016).

wyłącznie ceremonialnych⁷. Ogłoszony został koniec *ancien regime* i „tryumf wielkich demokracji Zachodu”⁸, a świat wchodził w nowy, nieznany i republikański etap⁹.

W tym czasie Polska bliższa była temu aby zostać republiką radziecką¹⁰ bądź może ludową (we własnym wydaniu¹¹) niż monarchią. A jeszcze kilkadziesiąt lat wcześniej, autorom poruszającym tematykę ustrojową wydawało się wręcz niepojęte, aby Polska mogła stać się państwem o innym modelu ustrojowym niż monarchia¹². Dziejące się podczas I wojny światowej wydarzenia wydawały się potwierdzać ten pogląd. Nie został co prawda zgłoszony oficjalnie kandydat do polskiego tronu¹³, lecz w Akcie 5 listopada 1916 r. gubernatorzy reprezentujący dwóch cesarzy, władców państw zaborczych okupujących ziemie polskie zapowiedzieli powołanie (w przyszłości) państwa polskiego z dziedziczną monarchią¹⁴.

⁷ S. Grodziski, *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 2008, s. 327 i n.

⁸ J. Baszkiewicz, *Władza*, Wrocław 1999, s. 141.

⁹ O swoistej rywalizacji idei monarchicznej i republikańskiej: M.M. Wiszowaty, *W poszukiwaniu optymalnej formy państwa u progu niepodległości. Królestwo Finlandii i Królestwo Litwy z 1918 r.*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2012, t. XI, s. 261 i n.

¹⁰ W czasie wojny polsko-bolszewickiej, 23 lipca 1920 r. w Smoleńsku utworzony został Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski („Polrewkom”), na którego czele stanął Julian Marchlewski, a w składzie znaleźli się m.in. Feliks Dzierżyński, Feliks Kon i Józef Unszlicht. 30 lipca 1920 r. ogłoszony został manifest Komitetu, zapowiadano w nim przejście władzy i utworzenie Polskiej Socjalistycznej Republiki Rad.

¹¹ W nocy z 6 na 7 listopada 1918 r. w Lublinie powstał Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej. O znaczeniu Lublina w końcowych miesiącach I wojny światowej: M. Ryba, *Przełomowe wydarzenia polityczne w Lublinie w czasie I wojny światowej. Na drodze do niepodległości*, „Annales UMCS” 2013, Sectio F, vol. LXVIII, z. 1–2, s. 25 i n.

¹² J. Woronicz, *Rzecz o monarchii i dynastji w Polsce*, Paryż 1839, s. 15 i n.

¹³ Inaczej było np. na Litwie, gdzie *Lietuvos Krašto Taryba* (Rada Krajowa Litwy) wybrała na głowę państwa księcia Wilhelma von Uracha, któremu jednak nie było dane objąć tronu: M. Maksimaitis, *Lietuvos Prezidento konstitucinio statuso raida 1918–1940 m.*, [w:] *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, red. G. Mesonis, Vilnius 2011, s. 11. Szerzej na temat istniejących w przeszłości i obecnie związków polskiego i litewskiego modelu szefa państwa: R. Balicki, A. Ławniczak, *Głowa państwa w Polsce i na Litwie*, [w:] *Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, świat. Prace ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Mołdawie z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, red. S. Sulowski, J. Szymanek, Warszawa 2013, s. 227 i n.

¹⁴ J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego*, Warszawa 1985, s. 125.

Wydaje się przy tym, że w polskiej historii doszło do pewnej marginalizacji znaczenia politycznego Aktu 5 listopada. Akt ten – jak pisała Marian Kukiel – „wywoływał sprawę państwa polskiego na widownię. I tego nic już odmienić nie mogło”¹⁵. I dlatego też Józef Piłsudski już tego samego dnia napisał do płk. Rydza-Śmigłego „Po raz pierwszy w tej wojnie światowej dzisiaj w miastach naszych publicznie z ust przedstawicieli wielkich armij-narodów padają zapomniane poza Polską słowa: Niepodległość Polski, Rząd Polski, Wojsko Polskie”¹⁶.

W następstwie aktu dwóch cesarzy powołana została Tymczasowa Rada Stanu¹⁷, a później także trzyosobowa Rada Regencyjna Królestwa Polskiego¹⁸. Rada Regencyjna, mająca sprawować władzę do czasu wyboru króla, podjęła działania mające na celu restytucję państwa polskiego oraz podejmowała decyzje niezbędne w zakresie bieżącego zarządzania¹⁹. Jednak rewolucyjne wrzenie mające miejsce zarówno we wschodniej, jak i środkowej Europie, pogrzebało nadzieje polskich monarchistów²⁰. Rada Regencyjna zakończyła swoje

¹⁵ M. Kukiel, *Dzieje Polski porzobiorowej 1795–1921*, Paryż 1984, s. 598. Podobne stanowisko zajmował W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945*, t. I, Paryż 1953-Warszawa 1990, s. 305.

¹⁶ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. IV, Warszawa 1937, s. 86.

¹⁷ W. Suleja, *Próba budowy zrębów państwowości polskiej w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu*, Wrocław 1981 oraz idem, *Tymczasowa Rada Stanu*, Warszawa 1998.

¹⁸ W literaturze podkreśla się jednak, że nazwy te „użyte były wyrażnie na wyróst, raczej dla zaznaczenia bliżej nieokreślonego związku tych instytucji z przyszłym państwem polskim, czy też władcą polskim”; A. Kulig, *Dwie prowizoryczne Konstytucje lutowe z 1919 roku: polska i niemiecka*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, red. M. Grzybowski, G. Kuca, P. Mikuli, Kraków 2013, s. 204.

¹⁹ O funkcjonowaniu pierwszego rządu powołanego przez Radę Regencyjną J. Goclon, *Gabinet Jana Kucharzewskiego – pierwszy rząd Królestwa Polskiego 1917–1918. Ustrój, skład osobowy i działalność*, „Studia Prawnoustrojowe” 2013, nr 22, s. 143 i n.

²⁰ Warto przy tym zwrócić uwagę na konsekwencje występujących wówczas zależności czasowych, jeszcze 7 października 1918 r. swoje orędzie z proklamacją powstania państwa polskiego wydała – istniejąca już od roku – Rada Regencyjna Królestwa Polskiego (Dz. Praw Królestwa Polskiego, Nr 12, poz. 23 oraz Monitor Polski z 7 października 1918 r.; http://buwcd.buw.uw.edu.pl/e_zbiory/chcp/monitor_pl/1918-10/10-168/imagepages/image1.htm (8.04.2016). Gdyby wówczas nastąpiło zawieszenie broni na frontach I wojny światowej to powstałe państwo polskie mogłoby zostać królestwem: Bartyzel – Ryba, *Dyskusja o polskiej niepodległości*, <http://www.pch24.pl/Mobile/Informacje/informacja/id/32055> (8.04.2016).

funkcjonowanie przekazując symbolicznie swoją władzę Józefowi Piłsudskiemu²¹ i od tamtej pory polska głowa państwa miała już republikańską postać²².

II.

Upadek mocarstw zaborczych dał szansę na spełnienie się niepodległościowych marzeń Polaków i restytucję państwa polskiego. Przedstawiając ten przełomowy okres w polskich dziejach Waław Komarnicki napisał „Odbudowa państwowości polskiej przypadała na [...] okres fermentu pojęć, nastrojów i zmiennych tendencji”²³. W tej myśli odwołuje się do cytatu z Romana Dmowskiego, który podkreślał, że „Wiek dwudziesty, a przynajmniej kilka jeszcze jego lat dziesiątków, zapowiada się, jako okres przejściowy, okres zamętu, likwidowania tego co się już przeżyło i prób nowej twórczości politycznej, okres ciężkich walk wewnętrznych”²⁴.

²¹ 11 listopada 1918 r. Rada Regencyjna przekazała J. Piłsudskiemu władzę nad wojskiem, a 14 listopada wydała orędownie, w którym „kierując się dobrem Ojczyzny” ogłosiła swoje rozwiązanie i przekazała J. Piłsudskiemu najwyższą władzę państwową. Z. Winnicki, *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego (1917–1918)*, Wrocław 1991, s. 29 i n. oraz J. Kolasa, *Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r., w świetle prawa międzynarodowego*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 5, s. 12 i n.

²² Wydaje się, że w historii II RP był jeden taki moment, kiedy głośniejsz zabrzmiąły zdania o możliwości restytucji monarchii. Miało to miejsce po zamachu majowym, kiedy Józef Piłsudski szukał poparcia w środowiskach polskiej prawicy (co miało zatrzeć złe wrażenie powstałe w kręgach konserwatywnych na skutek udzielanego poparcie przez lewicę w czasie wydarzeń majowych). Szczególnym echem odbiła się wówczas wizyta Piłsudskiego na zamku w Nieświeżu. Formalnym jej powodem była wola udekorowania Orderem Virtuti Militari trumny dawnego osobistego adiutanta Marszałka, rotmistrza Stanisława Radziwiłła, poległego w czasie wyprawy kijowskiej. Jednak w połączeniu z dokonującymi się wydarzeniami politycznymi wizycie tej, tak jak i późniejszym rozmowom Walerego Sławka w Dzikowie nadawano dużo szersze znaczenie: M. Romeyko, *Przed i po maju*, Warszawa 1967, s. 576–581. Restytucja monarchii, jakkolwiek nie była ideą dominującą, to jednak mogła liczyć na poparcie liczących się w środowiskach konserwatywnych postaci (np.: lider wileńskich „żubrów” – Stanisław Cat-Mackiewicz). To właśnie Cat wielokrotnie powtarzał anegdotę Piłsudskiemu, który akceptował jakąś kwestię dodając „ale jak będzie za Wandzi, tego już nie wiem”: S. Mackiewicz (Cat), *Historia Polski od 11 listopada 118 r. do 5 lipca 1945 r.*, Londyn 1993, s. 195.

²³ W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937 (reprint Kraków 2006), s. 10.

²⁴ R. Dmowski, *Przewrót*, Warszawa 1934, s. 403.

W tak trudnym momencie musiała Polska budować swoje państwo, które nie tylko nie miało swoich władz, ale – przede wszystkim – nie miało swoich granic. Ten okres przejściowy W. Komarnicki dzielił na dwie części, określając je jako „okres dyktatury Tymczasowego Naczelnika Państwa” i „okres Sejmu Ustawodawczego”²⁵. Najwyższą władzę sprawował wówczas niewątpliwie Józef Piłsudski, jednak jego formalny status w tym czasie ulegał pewnemu zróżnicowaniu. Szczególnie pierwszy okres – od 14 do 22 listopada 1918 r. – jest interesujący. Jego początek określa wydanie przez Józefa Piłsudskiego dokumentu stanowiącego formalną proklamację przejścia przez niego władzy²⁶. Jednak brak jest w nim jakiegokolwiek formy dookreślającej rolę, którą spełniał, lub miałby spełniać Piłsudski, a sam dokument jest podpisany jedynie „Józef Piłsudski”²⁷.

Tymczasowy kształt ustrojowy państwa został określony w dekreście z 22 listopada 1918 r. „O najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej”²⁸. Ten właśnie dokument uznany został za pierwszy akt ustrojowy odrodzonego państwa²⁹. Stanowił on, że władzę wykonawczą – do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego – sprawuje Tymczasowy Naczelnik Państwa³⁰, którym został Józef Piłsudski. I to właśnie Tymczasowy Naczelnik Państwa mianował prezydenta ministrów (premiera), ministrów oraz innych wyższych urzędników i przed nim też rząd był odpowiedzialny.

W dekrecie tym Józef Piłsudski zapowiadał także, że władzę swoją sprawować będzie do momentu zwołania Sejmu Ustawodawczego, dlatego też niezwłocznie przystąpiono do przygotowania prawnych podstaw przeprowa-

²⁵ W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski...*, s. 21.

²⁶ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 18–19.

²⁷ P. Sarnecki, *Zasady ustrojowe odradzającej się Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 2, s. 29.

²⁸ Dekret z 22 listopada 1918 r. O najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej, [w:] M. Adamczyk, S. Pastuszka, *Konstytucje polskie w rozwoju historycznym 1791–1982*, Warszawa 1985, s. 196.

²⁹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1987, s. 425.

³⁰ Tytuł „Naczelnik Państwa” w oczywisty sposób był nawiązaniem do tytułu, który 24 maja 1794 r. otrzymał Tadeusz Kościuszko – Najwyższy Naczelnik Siły Zbrojnej Narodowej: P. Szubarczyk, *Naczelnik*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 5–6, s. 16 i 24.

dzenia wyborów³¹. 10 lutego 1919 r., odbyło się pierwsze, uroczyste posiedzenie Sejmu Ustawodawczego. W jego trakcie Józef Piłsudski wygłosił orędzie, w którym powiedział: „Dzisiaj mamy wielkie *święto* narodu, *święto* radości po długiej, ciężkiej nocy cierpień. W tej godzinie wielkiego serc polskich bicia czuję się szczęśliwym, że przypadł mi zaszczyt otwierać Sejm polski, który znowu będzie domu swego ojczystego jedynym panem i gospodarzem”³².

III.

Na trzecim posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego, 20 lutego 1919 r. Józef Piłsudski złożył swoją władzę. W Deklaracji o złożeniu urzędu Tymczasowego Naczelnika Państwa stwierdził m.in. „Uważam, iż po jego [tj. Sejmu Ustawodawczego – przyp. mój RB] ukonstytuowaniu się rola moja jest skończona. Jestem szczęśliwy, że posłuszny swej żołnierskiej przysiędze i swemu przekonaniu – postawić mogę do dyspozycji Sejmowi swą władzę, którą dotąd w narodzie piastowałem. Oświadczam niniejszym, że składam swój urząd Naczelnika Państwa w ręce Marszałka Sejmu”³³.

Aby państwo nie pozostało bez najwyższej władzy mogącej go reprezentować, podczas posiedzenia Konwentu Seniorów Sejmu Ustawodawczego zdecydowano o wspólnym zgłoszeniu przez przedstawicieli klubów poselskich projektu uchwały o dalszym sprawowaniu urzędu Naczelnika Państwa. Zgłoszona uchwała została przyjęta jednogłośnie, a marszałek prowadzący obrady oświadczył J. Piłsudskiemu, że Sejm Ustawodawczy powierzył mu dalsze pełnienie funkcji Naczelnika Państwa³⁴.

Przyjęty akt – który został później nazwana pierwszą polską „małą konstytucją”³⁵ – jest prawdopodobnie najkrótszym współczesnym aktem ustrojodawczym. Jego oficjalna nazwa brzmi: Uchwała Sejmu Ustawodawczego z 20 lutego

³¹ Rząd Jędrzeja Moraczewskiego przygotował dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego, został on opublikowany w Dzienniku Praw Państwa Polskiego (Dz.Pr.P.P.) 1918, Nr 18, poz. 46.

³² J. Piłsudski, *Pisma...*, t. V, s. 55–56.

³³ *Deklaracja o złożeniu urzędu Tymczasowego Naczelnika Państw*, [w:] Józef Piłsudski, *Pisma...*, t. V, s. 61.

³⁴ J. Piłsudski, *Pisma...*, t. V, s. 62.

³⁵ Mimo – co warto raz jeszcze podkreślić – akt ten nie był ustawą konstytucyjną czy też nawet zwykłą ustawą, lecz tylko uchwałą sejmową.

1919 r. w sprawie powierzenia Józefowi Piłsudskiemu dalszego sprawowania urzędu Naczelnika Państwa³⁶, a merytorycznie złożony był z dwóch części³⁷.

W części pierwszej – Sejm „przyjmuje oświadczenie” Tymczasowego Naczelnika o złożeniu urzędu i jednocześnie wyraża mu podziękowanie za sprawowanie tej funkcji. Druga część to krótkie wprowadzenie, określające ramy temporalne sprawowania urzędu Naczelnika Państwa przez Józefa Piłsudskiego oraz – zgrupowane w pięciu punktach – normatywne zasady sprawowania władzy przez Naczelnika.

Uchwała Sejmu regulowała jedynie stosunki pomiędzy władzą ustawodawczą i wykonawczą, poza zakresem swego normowania pozostawiając inne kwestie. Na jej podstawie władza zwierzchnia w Polsce znalazła się w rękach Sejmu Ustawodawczego. Uchwała zerwała więc z zasadą suwerenności narodu, wprowadzając w to miejsce zasadę suwerenności jego reprezentacji, czyli Sejmu Ustawodawczego. Stanowiło to także odrzucenie zasady trójpodziału władzy i wprowadzenie rządów komitetowych – zgodnie z pojęciem wprowadzonym przez Hansa Kelsena. System ten – wprowadzony bezpośrednio po wojnie nie tylko w Polsce, lecz również w Niemczech, Austrii, Czechosłowacji i Estonii – polegał na sprowadzeniu innych naczelnich organów do roli swoistych komitetów wykonawczych parlamentu³⁸.

Omawiana regulacja – w porównaniu z dekretem z 22 listopada 1918 r. – w istotnym zakresie zmniejszała uprawnienia Naczelnika³⁹. Pozostał on „przedstawicielem Państwa i najwyższym wykonawcą uchwał Sejmu w sprawach cywilnych i wojskowych”, jednak tworzenie przezeń rządu winno odbywać się na podstawie „porozumienia z Sejmem”. Naczelnik Państwa nie został wyposażony w prawo inicjatywy ustawodawczej, prawo rozwiązania parlamentu czy też w prawo weta.

³⁶ M. Adamczyk, S. Pastuszka, op.cit., s. 197–198.

³⁷ 13 lutego 1920 r. Mała konstytucja została uzupełniona o następujące postanowienie: „emisja biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej lub innych biletów, obciążających Skarb Państwa, nie mniej zaciąganie pożyczek państwowych, tudzież przyjmowanie przez Państwo gwarancji finansowych nie może nastąpić bez uprzedniego zezwolenia Sejmu” (Dz.U. 1920, Nr 17, poz. 84).

³⁸ A. Ajnenkiel, *Polskie konstytucje*, Warszawa 1991, s. 217 oraz J. Wawrzyniak, *Zarys historii instytucji ustrojowych i konstytucyjnych w Polsce*, Warszawa 1996, s. 55.

³⁹ „Tak określiła się zjednoczona Polska od razu jako rzeczpospolita demokratyczna o supremacji suwerennego parlamentu nad głową państwa”; M. Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowej 1795–1921*, Paryż 1984, s. 598.

Każdy akt wydawany przez Naczelnika Państwa wymagał kontrasygnaty właściwego ministra, jednocześnie jednak została wprowadzona bezpośrednia odpowiedzialność Naczelnika przed Sejmem. W doktrynie podnosi się, że wprowadzenie zasady osobistej odpowiedzialności Naczelnika (zapewne wbrew zamiarom twórców uchwały) spowodowało paradoksalnie zwiększenie jego samodzielności. Winien on bowiem otrzymać kontrasygnatę dla każdej swej decyzji, jednak jego pozycja stawała się silniejsza niż w sytuacji, kiedy tylko minister kontrasygnujący dany akt byłby za niego odpowiedzialny⁴⁰.

Należy podkreślić, że tak daleko posunięta lakoniczność Małej konstytucji z 1919 r. podyktowana była przekonaniem twórców o jej krótkim obowiązywaniu. Podczas obrad Konwentu Seniorów 19 lutego 1919 r. w czasie prowadzonej dyskusji stwierdzono: „projekty konstytucji po pierwszym czytaniu, które może się ciągnąć najdłużej przez trzy posiedzenia, będą odesłane do Komisji Konstytucyjnej z poleceniem przedłożenia sprawozdania o organizacji naczelnich władz w Państwie Polskim najdalej w trzech tygodni, tak iżby powyższe tymczasowe zasady Konstytucji mogły być uchwalone najdalej w ciągu czterech tygodni”⁴¹. W rzeczywistości postanowienia Małej konstytucji obowiązywały nawet po uchwaleniu Konstytucji marcowej, aż do ostatecznego ukonstytuowania się najwyższych władz Rzeczypospolitej, co nastąpiło w grudniu 1922 r.

IV.

Debata nad ustrojową regulacją zasad funkcjonowania państwa wszczęta została już przez rząd Moraczewskiego w styczniu 1919 r., poprzez utworzenie Biura Konstytucyjnego przy Prezydium Rady Ministrów. Jednak nie było to jedyne miejsce, w którym podjęto prace nad projektem przyszłej konstytucji. Rząd Ignacego Paderewskiego zdecydował o powołaniu specjalnej komisji pod nazwą „Ankieta dla oceny projektów konstytucji”, zaś w samym Sejmie Ustawodawczym powołana została 30 osobowa Komisja Konstytucyjna⁴².

⁴⁰ S. Krukowski, *Mała konstytucja z 1919 r.*, [w:] *Konstytucje Polski*, t. II, red. M. Kallas, Warszawa 1990, s. 13.

⁴¹ Cyt. z posiedzenia Konwentu Seniorów, [za:] *Konstytucje Polski...*, s. 12.

⁴² Łącznie przedstawionych zostało 11 projektów ustawy zasadniczej: M. Kallas, *Historia ustroju Polski X-XX wiek*, Warszawa 1996, s. 308.

Spośród przedłożonych wówczas projektów żaden nie powtarzał już rozwiązań zawartych w projekcie przedstawionym uprzednio przez Tymczasową Radę Stanu i nie odwoływał się do ustroju monarchicznego. Republikański charakter miał także projekt konstytucji przedstawiony przez Komisję Konstytucyjną Sejmu Ustawodawczego. Konstytucja była przedstawiana jako nawiązanie do Konstytucji 3 maja – podkreślał to zwłaszcza prof. Stanisław Kutrzeba mówiąc o zbieżności zarówno co do ducha jak i licznych przepisów szczegółowych⁴³. Jednak jej twórcy nie silili się na oryginalność – jako wzorzec przyjęty został model III Republiki Francuskiej, czyli model rządów parlamentarnych w jego skrajnej postaci. Wacław Komarnicki określił stworzony wówczas model ustrojowy jako „absolutyzm parlamentarny”⁴⁴, traktując go jako zniekształconą formę klasycznego systemu parlamentarnego. Charakteryzował się on absolutną dominacją Sejmu (nazywanego niekiedy „oligarchią rządzącą”)⁴⁵, a rola głowy państwa została sprowadzona wyłącznie do funkcji reprezentacyjnej⁴⁶.

V.

Polska została więc republiką, a na skutek wyniszczającej rywalizacji politycznej w Sejmie Ustawodawczym na jej czele stał prezydent o bardzo słabej pozycji ustrojowej. Już w niedalekiej przyszłości doprowadziło to nie tylko do obniżenia autorytetu państwa, ale także do zamachu stanu i wybuchu bratobójczych walk.

Konstytucja marcowa nie była więc zwieńczeniem budowy ustrojowej konstrukcji państwa, stała się jedynie pierwszym etapem na długiej drodze, która dopiero była przed Polską.

⁴³ S. Kutrzeba, *Konstytucja a tradycja polska*, [w:] *Nasza Konstytucja*, Kraków 1922, s. 25.

⁴⁴ W. Komarnicki, *O zmianie Konstytucji polskiej*, Wilno 1927, s. 6.

⁴⁵ Wacław Komarnicki wyraził przy tym znamienne uwagi – „Nie znała również Konstytucja marcowa badania konstytucyjności ustaw przez sądy zwykłe, czy specjalne (trybunał konstytucyjny). W ten sposób konstytucja nie stworzyła [...] żadnych szranek prawnych jego władzy”; W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski...*, s. 62.

⁴⁶ W. Komarnicki, *Ustrój państwowy Polski...*, s. 60–61.

Literatura

- Adamczyk M., Pastuszka S., *Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym 1791–1982*, Warszawa 1985.
- Ajnenkiel A., *Polskie konstytucje*, Warszawa 1991.
- Balicki R., Ławniczak A., *Głowa państwa w Polsce i na Litwie*, [w:] *Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, świat. Prace ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Mołdawie z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, red. S. Sulowski, J. Szymanek, Warszawa 2013.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1987.
- Baszkiewicz J., *Władza*, Wrocław 1999.
- Chołoniewski A., *Duch dziejów Polski*, Kraków 1918.
- Dmowski R., *Przewrót*, Warszawa 1934.
- Goclon J., *Gabinet Jana Kucharzewskiego – pierwszy rząd Królestwa Polskiego 1917–1918. Ustrój, skład osobowy i działalność*, „Studia Prawnoustrojowe” 2013, nr 22.
- Grodziski S., *Porównawcza historia ustrojów państwowych*, Kraków 2008.
- Hoppe H.-H., *Demokracja – bóg, który zawiódł. Ekonomia i polityka demokracji, monarchii i ładu naturalnego*, Warszawa 2010.
- Kallas M., *Historia ustroju Polski X-XX wiek*, Warszawa 1996.
- Kolasa J., *Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r., w świetle prawa międzynarodowego*, „Przegląd Sejmowy” 2008, nr 5.
- Komarnicki W., *O zmianie Konstytucji polskiej*, Wilno 1927.
- Komarnicki W., *Ustrój państwowy Polski współczesnej. Geneza i system*, Wilno 1937 (reprint Kraków 2006).
- Konstytucje Polski*, t. II, red. M. Kallas, Warszawa 1990.
- Krukowski S., *Mała konstytucja z 1919 r.*, [w:] *Konstytucje Polski*, t. II, red. M. Kallas, Warszawa 1990.
- Kukiel M., *Dzieje Polski porozbiorowej 1795–1921*, Paryż 1984.
- Kulig A., *Dwie prowizoryczne Konstytucje lutowe z 1919 roku: polska i niemiecka*, [w:] *Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, red. M. Grzybowski, G. Kuca, P. Mikuli, Kraków 2013.
- Kutrzeba S., *Konstytucja a tradycja polska*, [w:] *Nasza Konstytucja*, Kraków 1922.
- Mackiewicz (Cat) S., *Historia Polski od 11 listopada 118 r. do 5 lipca 1945 r.*, Londyn 1993.
- Maksimaitis M., *Lietuvos Prezidento konstitucinio statuso raida 1918–1940 m.*, [w:] *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, red. G. Mesonis, Vilnius 2011.
- Mitterrand F., *Podcięte skrzydła: upadek dynastii Habsburgów, Hohenzollernów i Romanowów*, Poznań 1999.
- Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego*, Warszawa 1985.
- Piłsudski J., *Pisma zbiorowe*, t. IV, Warszawa 1937.

- Piłsudski J., *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937.
- Pipes R., *Rewolucja rosyjska*, Warszawa 2006.
- Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945*, t. I, Paryż 1953–Warszawa 1990.
- Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, red. G. Mesonis, Vilnius 2011.
- Romeyko M., *Przed i po maju*, Warszawa 1967.
- Ryba M., *Przełomowe wydarzenia polityczne w Lublinie w czasie I wojny światowej. Na drodze do niepodległości*, Annales UMC-S 2013, Sectio F, vol. LXVIII.
- Sarnecki P., *Zasady ustrojowe odradzającej się Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 2.
- Suleja W., *Próba budowy zrębów państwowości polskiej w okresie istnienia Tymczasowej Rady Stanu*, Wrocław 1981.
- Suleja W., *Tymczasowa Rada Stanu*, Warszawa 1998.
- Szubarczyk P., *Naczelnik*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 5–6.
- Ustroje. Historia i współczesność. Polska – Europa – Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, red. M. Grzybowski, G. Kuca, P. Mikuli, Kraków 2013.
- Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, świat. Prace ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Mołdawie z okazji siedemdziesięciolecia urodzin*, red. S. Sulowski, J. Szymanek, Warszawa 2013.
- Wawrzyniak J., *Zarys historii instytucji ustrojowych i konstytucyjnych w Polsce*, Warszawa 1996.
- Winnicki Z., *Rada Regencyjna Królestwa Polskiego (1917–1918)*, Wrocław 1991.
- Wiszowaty M.M., *W poszukiwaniu optymalnej formy państwa u progu niepodległości. Królestwo Finlandii i Królestwo Litwy z 1918 r.*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2012, t. XI.
- Woronicz J., *Rzecz o monarchii i dynastii w Polsce*, Paryż 1839.